

Uuden yhteiskunnan etsijä — Charles Fourier

KAJ ILMONEN

Kehittyneissä kapitalistisissa maissa talous on osoittanut uudenlaisia lohkoutumisen prosesseja. Uusinta teknologiaa käyttävät, pääomainten-siiviset talouden alat ja niillä työskentelevä väki ovat siirtyneet yhteiskunnan keskiöön. Samalla yhä suurempi osa muuta työväkeä on jäänyt tästä kehityksestä syrjään. Talouden uusi jakautuminen heijastuu kahtalaisena suhtautumisena työhön. Yhtäältä ikääntyneet sukupolvet toivovat työltä lähinnä sen jatkuvuutta, työllisyysturvaa. Toisaalta nuorten sukupolvet edellyttävät työltä aikaisempaa parempia edellytyksiä toteuttaa itseään (esim. Kasvio—Kaukonen 1985, 197—252).

Kapitalistisen talouden uudentyyppinen jakautuminen on synnyttänyt runsaasti ennakoivaa puntarointia sen suhteen, miten ylittää kehityksen taustalla piilevät yhteiskunnalliset kärjisty-misuhat. Yleisimpiä reseptejä ovat olleet vaihtoehdot tulevaisuuden mallit. On puhuttu paljon työajan lyhentämisestä. Edelleen on väläytelty dualitalouden skenaarioita. Lisäksi on suositeltu vähittäistä siirtymistä »pehmeän teknologian» lisääntyvään käyttöön jne. (esim. Kyntäjä 1985). Vaikka monet esitetyistä näkemyksistä vaikuttavatkin uusilta, ne eivät ole kokonaan vailla tunnistettavia esikuvia. Yksi sellainen on eittämättä ranskalainen talousfilosofi Charles Fourier.

Siruja Charles Fourierin elämästä ja työstä

Fourier kuuluu niihin talousfilosofeihin, jotka ovat joutuneet kärsimään jälkipolvien häneen liimaamista etiketeistä. Marx ja Engels niputtavat tunnetusti yhteen Kommunistisen puolueen manifestissa Fourierin ja joukon muita yhteiskuntakriitikoita ja kutsuvat heitä »utopiasosialisteiksi» (Marx—Engels ei painov. 177—178). Sen seurauksena on esim. Suomessa harva tutustunut

Fourierin teksteihin. Niitä on pikemminkin »luetu» ja »tulkittu» Marxin ja Engelsin kritiikin kautta. Ikäänkuin tässä ei sinänsä olisi kyllin, Fourier on myös pyritty Kropotkinista lähtien omimaan anarkistien leiriin. Se ei liene lisännyt meillä Fourieria kohtaan tunnettua mielenkiintoa (ks. Kropotkin 1980).

Fourieriin (1772—1837) voisi näin jälkikäteen liimata useita muitakin, nyt ajankohtaisia etikettejä, mutta jääköön. Hän oli ennenkaikkea Ranskan vallankumouksen lapsia. Hänen siitä saamansa kokemukset olivat kaikkea muuta kuin myönteisiä. Vallankumouksen mustana vuonna 1799, kun jakobiinien terrori oli pahimmillaan, Fourier istui hetken aikaa vankilassa ja menetti samassa ryttäkässä koko omaisuutensa. Tästä syystä hänen oli jatkossa elätettävä itsensä palvelemalla kaupallisia yrityksiä mm. vastaamalla niiden kirjanpidosta. Hänen tästä työstä saamansa kokemukset olivat tuskin kovinkaan rohkaisevia, koska hän kirjoituksissaan toistaa usein, että elämä on tuskastuttavaa sellaiselle, jonka on hankittava toimeentulonsa ilottamasta työstä.

Fourier julkaisi ensimmäisen kirjansa (»Theorie des Quatre Mouvements») v. 1808. Sen jälkeen hän tuotti sen verran kirjoja ja esseitä aina kuolinvuoteensa 1837 saakka, että niistä saattoi editoida 12-osaisen »Kootut teokset» (uusintapainos 1967). Jos Fourierin tuotantoa yrittää arvioida kokonaisuudessaan, siitä saa käsityksen, että etenkin hänen kirjansa ovat viimeistelemättömiä ja fragmentaarisia. Yksi syy tähän lienee se, että Fourierin oli miltei koko elämänsä ajan tehtävä muuta kuin kirjallista työtä (ks. Helm 1983). Fourierin teosten viimeistelemätöntä leimaa lisää se, että hän jätti tekstiin aukkoja, kun hän ei katsonut olevansa valmis ajatustensa lopulliseen muotoiluun.

Toinen syy Fourierin hajanaiseen tapaan kirjoittaa on varmaankin hänen aiheensa. Hänhän

pyrki ajatuksissaan rakentamaan koko elämän ajan vaihtoehtoista yhteiskuntamallia. Kuten toinen »toivon filosofi» Bloch sanoo, on mahdotonta ilmaista täsmällisesti sellaista, mikä ei vielä ole todellisuudessa (Bloch 1981, 121).

Lähtökohtia Fourierin ajatteluun

Fourierin yrityselmästä saamalla kokemuksilla on hänen oman arvionsa mukaan ollut merkittävä vaikutus hänen ajatteluunsa. Erilaisten tukkukauppiaiden palveluksessa hän sai kuvitelmista vapaan näkemyksen yrityksen todellisuuteen sen sisältä käsin ja näki, mitä ruumiillinen työ sai aikaan siihen pakotetuissa ihmisissä. Nämä kokemukset lienevät olleet yksi lähtökohta Fourierin »filosofiaa» vastaan tekemälle ristiretkelle (ks. Bebel 1986 ja Manuel—Manuel 1979).

Filosofialla Fourier tarkoittaa sellaisia ideologioita esityksiä, jotka pikemminkin kätkevät kuin paljastavat yhteiskunnallisen todellisuuden. Filosofiat kohtaan tuntemansa epäluuloisuuden ansiosta hän haluaa asettaa kyseenalaiseksi a priori useimmat filosofisen ja moraalisen ajattelun koulukunnat. Fourierin mukaan ne eivät auta käsittelemään niitä ongelmia, joita sosiaalinen todellisuus nostaa pintaan (Fourier 1903, 21—29 ja 1983, 33—40).

Sosiaalisen todellisuuden erittelyssään Fourier itse käyttää kehittelmäänsä »absoluuttisen poikkeavuuden» tai »absoluuttisen epäilyn» menetelmää. Lähestymistapa on sidoksissa siihen, että Fourier suuntaa valtaosan kritiikistään niin kutsuttuun »sivilisaatioon», hänen aikansa taloudelliseen ja moraaliseen yhteiskunnalliseen järjestykseen.¹ Kritiikki palautuu osaksi rousseaulaiseen moraalifilosofiaan, joka syyttää kehittyvää porvarillista yhteiskuntaa inhimillisten tarpeiden vääristämisestä (Schanz 1981, 114—122). Fourier ottaa Rousseauin arvostelun annettuna ja haluaa tehdä absoluuttisen poikkeaman uudesta sosiaalisesta järjestyksestä. Sen sijaan hän tahtoo etsiä ideaalista ratkaisua ko. järjestyksen tuottamalle ahdingolle.

Mikä sivilisaatiossa sitten on vikana? Tähän Fourierilla on esittävä 24 epäkohdan luettelo, joka alkaa politiikan keskittymisestä ja etenee tavarakandaalien kautta salaliittomaiseen tiedotukseen jne. (Fourier 1903, 31—35). Yleisesti ottaen

sivilisaation vääristymät oli palautettavissa Fourierin mukaan kahteen peruskysymykseen. Ensimmäkin yhteiskunnallisen työnjaon syvenemiseen ja toiseksi siihen yhteiskunnalliseen järjestykseen, joka sitoo työn ja tarpeet uudella tavalla, systeemisesti yhteen (Ilmonen 1985, 36).

Yhteiskunnallisen työnjaon syvenemisen myötä ihmiset olivat enemmän riippuvaisia toistensa toista kuin ennen. Tätä Fourier piti jo sinänsä pulmallisena olosuhteena, mutta ei siinä kaikki (Fourier 1983, 188). Kehittyvä porvarillinen yhteiskunta oli lisäksi taipuvainen nitomaan työn ja tarpeet yhteen vääristyneellä tavalla. Yhtäältä uusi yhteiskuntajärjestys pakotti ihmiset myymään työvoimaansa ja siirtymään palkkatyöhön, joka ei salli tarpeiden vapaata kehitystä, vaan pikemminkin ohjaa ja tukahduttaa sitä. Toisaalta sivilisaatio antaa sykäyksen joukolle uusia tarpeita, joiden tyydyttämiseen se ei suo edellytyksiä (Fourier 1971, 65).

Juuri inhimilliset tarpeet ovat avainkäsitteen asemassa Fourierin yhteiskuntakritiikissä. Samalla ne ovat kulmakivi hänen tekemisissään uuden talousjärjestyksen malleissa. Niiden käypyyden edellytyksenä on yhteensopivuus Fourierin esittämien tarpeen ja intohimon psykologisten teorioiden kanssa. Kuten Fourier itse asian ilmaisee yhteiskuntaa on muutettava niin, että se vastaa inhimillisiin intohimoihin (Helm mt. 13). Hänen näkemyksensä on saman suuntainen kuin antiikin filosofian, joka vaatii, että ihminen on kaiken mitta. Juuri tarpeet ovat tämän mitan keskeinen ainesosa.

Nykyaikainen antropologia sanoisi, että Fourierilla on esittävä ihanneyhteiskuntansa peruspilareiksi ns. inhimillisiä vakioita. Niitä on Fourierin mukaan kolmenlaisia. Ensimmäkin ovat aistimelliset intohimot. Niitä on viisi ja ne ovat sopusuhteissa viiden aistielimemme kanssa. Nämä intohimot ovat inhimillisen elämän rikkauden perusta. Toiseksi ovat sosiaaliset intohimot. Ne ovat sosiaalisten ryhmittymien kulmakivi. Kolmanneksi ovat distributiiviset intohimot. Niitä ovat yhteisöllisen kilpailun, vaihtelun ja yhteistyön halut. Ne ovat perustavia Fourierin luettelemien inhimillisten vakioiden joukossa, koska niiden tyydyttäminen on edellytys muiden tarpeiden harmoniselle rinnakkaiselolle (Fourier 1903, 84 ja 1983, 226—228). Kaikkein merkittävin intohimo Fourierin tarvelistassa on kuitenkin toi-

seen ryhmään kuuluva rakkaus (Fourier 1983, 200, 212). Siihen palataan myöhemmin.

Luetellut 12 intohimoa muodostavat kokonaisuuden. Fourier painottaa, että jos jokin niistä on yhteiskunnan tukahduttama, ne saavat kaikki vääristyneen ilmaisun. Ja juuri näin käy sivilisaatiossa (Fourier 1983, 184). Hyvänä esimerkkinä ovat destruktiiviset tarpeet. Fourierin mukaan niitä ei ole luonnostaan olemassa, mutta sivilisaatio vääristää intohimojamme ja antaa niille destruktiivisen muodon. Sen tähden ei tule syyttää yksityistä ihmistä, esim. Robespierrea aggressiivisesta käyttäytymisestä. Pikemminkin siitä on moitittava sivilisaatiota, joka on kyvytön asettamaan tarpeemme sopusointuun keskenään.

Fourierin »uusi tiede» — historian muutosvoima

Ennenkuin ryhdytään kuvaamaan millä keinoin Fourier haluaa sivilisaatiota muuttaa, on kiinnitettävä huomio kahteen hänen ajattelunsa perustavaan taustatekijään. Ensinnäkin kuten jo todettu Fourierilla oli huonot kokemukset Ranskan vallankumouksesta, etenkin jakobiinien terrorismista. Siltä pohjalta on ymmärrettävää, että Fourier ei ollut valtion valtaamisen ja väkivaltaisen yhteiskunnallisen muutoksen kannattaja. Vapaaehtoisuus ja rauhanomaiset keinot olivat hänelle ainoa tapa siirtyä uuteen, vapaaseen yhteiskuntaan (ks. Marx—Engels mt. 178).

Toiseksi kapitalismi oli Euroopassa Fourierin aikoihin vasta alullaan ja sen seurauksena proletariaatti oli vielä syntyvaiheissaan. Fourierilla ei ollut käsillä muuta kuin kokemustietoa proletarisista elinoloista. Hän ei kyennyt kuvittelemaan, että työläisjoukot tulevat myöhemmin muodostumaan yhteiskuntaluokaksi, jopa yhteiskunnallisen muutoksen agentiksi sinällään. Mutta toisin kuin Marx ja Engels väittivät, hän oli syvästi tietoinen siitä, että sivilisaatio itsessään tuotti historialliset emansipaation edellytykset. Fourierin analyysi niistä oli vain erilainen kuin Marxilla ja Engelsillä (ks. mt. 177).

Koska Fourier ei nähnyt kasvavassa työväenluokassa historian agenttia, oli luonnollista, että hänen oli käytettävä »filosofista mielikuvitustaan» löytääkseen välineet sivilisaation vääristymien muuttamiseksi. Marx ja Engels sanovatkin, että Fourierin oli keksittävä yhteiskuntatiede,

jonka piti auttaa häntä tehtävässään (mt. 178). Itse asiassa Fourier uskoikin löytäneensä tällaisen tieteen. Se käsitteli kuten hän itse asian ilmaisi »universumin matemaattista ja musikaalista kokonaisuutta» (Helm mt. 29 ja Fourier 1903, 81—83).

Fourier kirjoittaa, että hänen keksimänsä tie de nojaa »attraktiovoimaan» (l'attraction passionelle). Kuten Newton oli kehittänyt fyysisen gravitaation teorian, Fourier arveli keksineensä sosiaalisen gravitaation teorian. Hänen mukaansa kaikki väärä yhteiskunnassa saa alkunsa siitä, että yhteiskunta itse asettaa esteitä »attraktiovoiman» ilmaisulle. Fourier käyttää tätä oma-laatuista termiä pitkälti samaan tapaan kuin Freud mielihyväteorian käsitteitä. Fourierille attraktiovoima on luonnollinen vietti, joka voitaisiin määritellä ihmisen pyrkimykseksi täydellistää tarpeentyydytystään ja haluksi välttää mielipahaa (Fourier 1983, 15).²

Miten muuttaa sivilisaatiota

Kun Fourier käyttää »filosofista mielikuvitustaan» kehittääkseen uutta tuotantotapaa sivilisaation pulmien ratkaisemiseksi, hänellä on kolme lähtökohtaa. Ensinnäkin luonnolliset intohimot ovat Fourierilla ainoa taloudellisen toiminnan organisoinnin perusta. Tämä pätee niin tuotantoon kuin kulutukseenkin. Taloudellisen toiminnan kummankin alueen pääasiallinen tehtävä on auttaa rikastamaan inhimillisiä kykyjä. Siksi on vain osaksi totta, kun esim. de Monthoux tulkitsee Fourieria siten, että tämä pitää kuluttajaa kuninkaana (de Monthoux 1983, 323). Mikään ei ole Fourierille vastenmielisempää kuin pilkkoa ihminen kuluttajaksi ja tuottajaksi.

Toiseksi tarvesuuntautunut taloudellinen toiminta kiistää oikeuden kerätä omaisuuksia ja spekuloida niillä kuten kaupkapitalistien oli tapana tehdä Fourierin päivinä. Fourier valittaa usein, että Rousseau on turhaan saarnannut aikanaan kreikkalaista moraalifilosofiaa ja neuvonut ihmisiä pidättäytymään rikkauksista. Samalla Fourier kuitenkin ymmärtää tavallista työntekijää, jos tämä ei kuuntele moisia saarnoja, koska tämä elää alituisessa kurjuudessa. Taloustieteilijät ovat asia erikseen. He ovat Fourierin mielestä vaaraksi koko kansakunnalle. Taloustieteilijät naamioivat puheensa järkiperusteisiin,

»vaikka he eivät tiedä mistä puhuvat» (Fourier 1983, 44). Mutta Fourier ei halua tuomita taloustieteilijöitäkään. Hän ymmärtää myös heitä, koska »on mahdotonta luoda uraa totuudella siviilisaatiossa» (mt. 45 ja 1903, 21—29).

Edelleen tarvekeskeinen taloudellinen toiminta merkitsee Fourierille sitä, että työn tulee olla päämäärä sinänsä, nautinnollista toimintaa. Tärkein edellytys työn muuttumiselle itsetarkoitukseksi on se, ettei kellään ole oikeutta käyttää jotakin toista pelkkänä välineenä omien päämääriensä saavuttamiseksi. Ajatus on sama kuin Kantilla, jolla se kantaa kategorisen imperatiivin nimeä (Fourier 1983, 211 ja Helm mt. 19).

Entä miten ikävä työ muuttuu mielihyväsvytteiseksi toiminnaksi? Kuten jo mainittu Fourierin mukaan merkittävä osa siviilisaation ongelmista syntyy työnjaosta. Siksi ensimmäinen tehtävä on etsiä keinoa sen ylittämiseksi. Jotta ratkaisu lisäksi on »attraktiovoiman» mukainen, sen on oltava sopusoinnussa tarpeiden kanssa. Fourierin vastaus ongelmaan on »sarja» (serie). Sarjalla hän tarkoittaa organisaatiota, joka koostuu spontaaneista ja autonomisista ryhmistä. Ryhmät hajoavat ja muotoutuvat uudelleen alati organisaatioon osallistuvien ihmisten tarpeiden mukaan. Tämän ansiosta työ menettää tukahduttavan luonteensa, ja syntyy tilanne, jossa työ Fourierin mukaan yhdistyy seksuaaliseen mekanismiin. Tämän ansiosta rakkaus ei uudessa työn organisaatiossa ole enää työn vastakohta kuten siviilisaatiossa. Päinvastoin rakkaus on työn keskeisin innoittaja, sen sielu. Juuri rakkauden ansiosta työ muuntuu nautinnolliseksi toiminnaksi (Fourier 1983, 101—110, Helm mt. 22).

Kolmanneksi Fourier luotti oma-aputoimintaan ja näki Owenin tavoin juuri kansalaisyhteiskunnan keskeisimmäksi yhteiskunnallisen muutoksen areenaksi. »Vihreänä» ennen »vihreitä» Fourier uskoi pienten sosiaalisten organisaatioiden moninaisuuteen, »pienen kauneuteen» vastakohtana keskittyneiden järjestelmien orjuuttavuuteen. Kansalaisten oma-aputoimintaan asettamansa luottamuksen ansiosta Fourierin näkemyksissä ei ollut paikkaa valtion hallinnolle sen paremmin kuin poliisille ja muille turvajärjestelmillekään. Jopa mielisairaanhoido oli hänen mielestään ratkaistavissa ilman viranomaisholhontaa (Fourier 1983, 191—192). Tästä syystä ei ole ih-

me, että esim. Kropotkin näki Fourierissa anarkismin edelläkävijän.

Kun Fourier pyrkii siirtämään luetellut periaatteet käytäntöön, hän aloittaa mystisellä »laskutoimituksella», jossa hän jäljittää 12 intohimon mahdollista yhdistelmää ja saa tulokseksi 810 kombinaatiota (mt. 73). Tätä hän pitää perustana sarjojen muodostamiselle, jotka puolestaan ovat niin kutsuttujen falangien (organisaatio) tai falanstereiden (asuinpaikka) keskeisiä osatekijöitä. Täydellinen falangi koostuu Fourierin mukaan 400 erilaisesta sarjasta ja siinä on 1620 jäsentä (mt. 105). Fourier ei siis jätä mitään sattumanvaraan, vaan hioo malliaan äärimmäisen »konkreettiseksi».

Falangin jäsenistä ainakin 7/8 tulee olla »tuotavaa» väkeä, työläisiä ja talonpoikia. Loput jäsenistä voivat olla pääomanomistajia, taiteilijoita ja tieteenharrastajia (mt. 79). Muutoin falangin tulee sisältää »kaikenlaisia makujen ja kykyjen variaatioita» (mt. 103). Tämä merkitsee sitä, että falangin pitää täyttää ainakin seuraavat edellytykset: 1) jokaisen sarjan on oltava toisten kontrastina ja sarjojen tulee kilpailla keskenään, 2) kunkin sarjan on pursuttava intrigejä ja toisistaan poikkeavia ideoita sekä 3) sarjojen on liityttävä toisiinsa kuin kuulalaaakerit (mt. 103—104).

Entä miten saadaan aikaan sarjojen moninaisuus ja koordinaatio? Fourierin vastaus on, että ryhmien jokaisessa sarjassa on vaihdettava työtehtäviään vähintään joka kolmas tunti (mt. 104—105 ja Fourier 1903, 100—102). Tämä on ajatus, johon törmätään muunnelmana myös Marxilla hänen hahmottaessaan karkein vedoin kommunistista utopiaansa ja polyteknistä työläistä siinä.

Vielä on avoinna kysymys, miksi ihmiset ovat valmiita vaihtamaan työtehtäviään. Fourier vastaa, että se kuuluu »attraktiovoiman» logiikkaan. Koska falangille on leimallista vapaus ja vapaaehtoisuus, ihmiset lopettavat ne työnsä, jotka ikävystyttävät heitä ja ryhtyvät uusiin, heitä miellyttäviin työtehtäviin. Asian voisi ilmaista myös niin, että jokainen yksilö ja ryhmä valitsee työtehtävän kykyjensä ja vallitsevien taipumustensa mukaan. Keisari Nero esimerkiksi voisi olla erinomainen teurastaja jne. (Fourier 1983, 115 ja Fourier 1903, 100—102).

Fourier on tietoinen, että kuvatuunlainen peri-

aate työtehtävien valinnassa ei ole ongelmaton. Jo hänen aikansa taloustieteilijä olisi pitänyt falangia irrationalisena ja neuvonut Fourieria sijoittamaan työntekijät falangissa sellaisiin tehtäviin, joista olisi odotettavissa voittoja. Mutta Fourier vastustaa mielessään ajatusta. Etenkin falantereiden perustamisen alkuaikoina on hänen mukaansa toimittava attraktiovoiman lain alla. Töiden on jakauduttava sen mukaisesti. Koska falangia leimaa kykyjen ja taitojen moninaisuus ja kilpailu, kaikenlaiset työt tulevat Fourierin otaksunan mukaan tehdyiksi. Vasta sitten kun kansakunta on synnyttänyt falangien verkoston, on syytä kiinnittää huomio voittoon, tosin ei silloinkaan attraktiovoiman kustannuksella (Fourier 1983, 80). Jotta malli olisi ollut lopullisesti valmis, Fourierin oli vielä pohdittava falangin (epätodennäköistä) voitonjakoa. Ylijäämä on hänen mukaansa ositettava kolmeen ryhmään. 4/12 osaa siitä tulee antaa reservipääomalle.³ 5/12 ylijäämästä on annettava työläisille. Se pitää jakaa ensin sarjoille ja sitten sarjoissa toimiville ryhmille. Loput voitoista (3/12) on lahjoitettava osaamiselle, lähinnä taiteille ja tieteelle (Fourier 1903, 116).

Kiinteän pääoman oli puolestaan määrä kuu-lua koko falangille. Sen hankkiminen koitui kuitenkin Fourierin suurimmaksi kompastuskiveksi. Koska hänellä itsellään ei ollut omaisuutta, hänen oli vedottava mesenaattien suopeuteen. Heitä ei ilmaantunut kuin yksi. Ranskan parlamentin eräs jäsen oli halukas rahoittamaan Fourierin kaavaileman koefalangin toiminnan. Mesenaatti lienee asettanut ehtoja Fourierin haaveiden toteuttamiselle, koska tämä vetäytyi kuitenkin hetken päästä projektista (Bebel mt.).

Fourier ja tämän päivän sosiaalifilosofia

Fourierin ideoita pyrittiin soveltamaan muutama kerran Euroopassa ja Etelä-Amerikassa, mutta yritykset epäonnistuivat järjestään. Myös hänen näkemyksensä kohtasivat kasvavassa määrin vastustusta. Edellä on jo mainittu Marxin ja Engelsin Fourieriin ja muiden utopiasosialisteiksi nimettyjen ajatuksiin kohdistama kritiikki. Se oli kuitenkin maltillista, jos sitä verrataan nousevan porvariston edustajien arviointeihin. Niissä Fourierin taloudelliselle ja yhteiskunnalliselle ajattelulle annetaan huutia (esim. Aschehoug 1925,

145—147). Syynä porvariston yhteiskuntafilosofien nurjaan suhtautumiseen Fourieria kohtaan ei ole ainoastaan tämän sivilisaatiokriittisyys, vaan myös tämän vapaamielinen suhtautuminen seksuaalisuuteen. Kuten Saint-Simon ennen häntä Fourier uskoi vapaaseen seksiin ja antoi sille jopa merkittävän sijan historianfilosofiassa.

Kuten jo todettu rakkaudella ja seksuaalisuudella on erityinen asema Fourierin ajattelun kokonaisuudessa. Pelkkä yhteiskunnan taloudellinen uudistaminen ei ollut hänestä riittävää, ellei samalla saatu aikaan perustavia muutoksia inhimillisissä tarvesuhteissa, etenkin sukupuolten välisissä seksuaalisuhteissa. Kauan ennen Freudia hän antoi seksuaalisuudelle keskeisen sijan inhimillisten kohtaloiden selittämisessä. Tätä kuvastaa se, että Fourier tulkitsee taloudellisen repression seksuaalisuuden tukahduttamisen seuraukseksi. Toisin kuin Marx ja Engels hän väittää, että juuri sukupuolisuhteet ovat yhteiskunnallisen kehityksen oleellinen determinantti. Fourier jopa jakaa inhimillisen historian vaiheisiin sen mukaan, mitkä ovat niille ominaiset sukupuolisuhteet ja sen seurauksena kullekin suhteelle tyyppillinen taloudellinen muoto (Fourier 1983, 229 ja Manuel-Manuel mt. 675).⁴

Perustavin seksuaalinen suhde esiintyy Fourierin mukaan miehen ja naisen välillä. Naisella on tässä suhteessa ollut kautta historian kehnempi asema, mutta juuri sivilisaatiolle on ominaista naisen yleinen tukahduttaminen. Fourier sanookin, että sivilisaatiossa »mies valjastaa sekä aasin että naisen saman auran eteen» (mt. 52).

Fourier katsoo, että tavallaan nainen on koko sivilisaation raskauttava ja sen kantaja. Sen tähden hän uhraa paljon tilaa pohdinnoille naisen vapauttamiseksi sekä seksuaalisuudessa että elämässä yleensä. Fourier jopa muotoilee yleisen peukalosäännön sosiaalisen edistyksen kuvaamiseksi naisen asemasta käsin: »Naisen oikeuksien laajentaminen on kaiken yhteiskunnallisen edistyksen mitta» (Fourier 1903, 71). Hyvin perusteita voidaan sanoa, että Fourier on ollut eräs johdonmukaisimpia feministisiä ajattelijoita ennen feminismiä. Sitä ei luettu hänelle ansioksi eurooppalaisen ajattelun historiassa yleensä, vaikka tosin Marx ja Engels saivat paljon virikkeitä tässä suhteessa Fourierilta, kun he kirjoittivat »Pyhää perhettä».

Toisen maailmansodan jälkeen kun Fourierin

»kootut» ilmestyivät uusintapainoksena ja kun teos »Le Nouveau Monde amoureux» löydettiin uudelleen v. 1967, oli havaittavissa selvä Fourierrensanssi. Hänen ajatteluaan kohtaan tunnettu uusi mielenkiinto on ehkä osaksi ymmärrettävissä sitä taustaa vasten, että on alettu etsiä myös muita kuin traditionaalisen marxilaisia paradigmoja yhteiskunnallisen emansipaation hahmottamiseksi. Yhteistä niille on yhteiskunnallisen vaihtoehdon näkeminen »vapaassa kommunikatiivisessa toiminnassa» (Habermas) ja väljästi muotoutu-neissa »yhteisöissä» (esim. Heller).

Jo ennen mainitun Fourierin kirjan julkaisemista esimerkiksi Marcuse esitti, että Fourier näki paremmin kuin kukaan muu välttämättömäksi sitoa työ ja mielihyvä yhteen. Siten Fourier kykeni Marcusen mukaan tekemään ensimmäisenä näkyväksi laadullisen eron vapaan ja epävapaaan yhteiskunnan välillä osoittamalla, että jopa yhteiskunnallisesti välttämätön työ on organisoitavissa inhimillisten taipumusten mukaan. Silti Marcuse arvostelee Fourieria väittämällä, että tämä yrittää organisoida kaikki tarpeet kokonaisuudeksi suunnattoman hallintokoneiston avulla. Sen vuoksi Marcuse katsoo, että Fourier säilyttää repressoivan aineksen työn käsitteessään (Marcuse 1968).

On epäilemättä totta, että Fourierin kuten muidenkin utopiasosialistien mallit yrittää uudelleenjärjestää yhteiskuntatalous tuovat mieleen luostarit ja niiden tavan toimia. On luultavaa, että tästä syystä valvonnalla on ollut merkittävä asema Owenin taloudellisissa kokeiluissa. Kuten Sennett toteaa ei ole suurtakaan eroa benthamilaisen Panopticonin ja Owenin New Lanarkin välillä (Sennett 1981, 60). Mutta Fourierin näkemykset poikkeavat Owenin ja Saint-Simonin kehittäytistä yhdessä suhteessa, johon mm. Barthes kiinnittää huomiota. Fourierin tarkoituksena ei ole rakentaa suljettua järjestelmää. Falangissa jokainen on vapaa valitsemaan eri ryhmien ja sarjojen välillä. Siinä ei ole kyse lukkoonlyödyistä järjestelyistä, vaan vapaamuotoisista yhdistelyistä (Barthes 1971, 114).

Marcusen Fourieriin kohdistama arvostelu ei toisin sanoen osu kohteeseensa. Kokonaan toinen asia on sitten se, missä määrin Fourierin kehittäytistä on muuhun kuin vapaan ja epävapaaan yhteiskunnan rajalinjojen piirtelyyn. Fourierin hahmottelut ovat kuten sanottu fragmentaarisia

ja moneen suuntaan avoimia. Siinä Fourier kuitenkin lienee oikeassa, kun hän Hellerin tavoin korostaa, että »sen mitä on» ja »sen mitä pitäisi olla» välittäjänä ei toimi pelkästään välttämättömyys. Lisäksi on otettava huomioon tarpeidemme rikastumiseen liittyvä mahdollisuuden aspekti ja arvoideaalit (Heller 1983, 159).

Toisaalta Fourier törmää ongelmiin siinä, että hän sivuuttaa kevyesti välttämättömyyden kategorian. Hänen uskonsa kansalaisyhteiskunnasta käsin toteutettavaan yhteiskunnalliseen muutokseen, joka ei ota huomioon falangien ulkopuolisen talouden ja valtion toimintatapaa, joutuu samankaltaisen kritiikin kohteeksi kuin esim. Gorzin 1980-luvun alkupuolella esittämät näkemykset »työstä vapautumisesta» (ks. esim. Ilmonen 47—49). Itse asiassa yksistään se tarpeiden järjestelmä, joka sitoo »elämismaailmaa» (Habermas) sivilisaation talouteen ja valtioon, asettaa fourierilaisille ja muillekin vaihtoehdoisille yhteisöille tiukat reunaehdot. Fourier on tosin itsekin tästä tietoinen, sillä hän toteaa, että talouden uudelleenorganisoinnin ohella on muutettava olemassaolevaa yhteiskunnallista ja yksilöllistä tarpeiden järjestelmää (mt. 139—140).

Tästä on lyhyt askel kolmanteen, Fourierin ajattelun ajankohtaiseen teemaan, hänen luontokäsitykseensä. Se sisältää aineksia niin antiikin kuin saksalaisen spiritismin luonnonfilosofiasta. Fourier asettuu tiukasti sitä vastaan, että luontoa on pyrittävä hallitsemaan tai ohjaamaan johonkin haluttuun suuntaan. Tämä koskee niin meidän omaa kuin ulkoistakin luontoa. Mitä edelliseen tulee Fourier esittää teesinomaisesti, että lasten kasvatuksen tehtävänä ei ole lapsen »alkuperäisen luonnon» muuttaminen, vaan sen esiintulemisen avustaminen ja rikastaminen (Fourier 1983, 170). Se tapahtuu esim. koulimalla ruoanvalmistuksen avulla »aktiivisia aisteja», haju- ja makuaistia sekä oopperan avulla »passiivisia aisteja», kuuloa ja näköä (mt. 148).

Mitä puolestaan jälkimmäiseen tulee Fourier arvostelee kärjekkäästi sitä, että tuotantovälineitä halutaan kehittää entistä tehokkaammiksi yhä täydellisempää luonnonhallintaa silmälläpitäen. Luontoa ei voi hänen mukaansa rikkittä alistaa ja tälle väitteelleen hän on saavinaan tukea sivilisaatiosta. Fourier toteaa selvänäköisesti, että metsän ryöstöhakkuita esim. seuraavat maan eroosio ja viime kädessä ilmaston muutos (mt.

221). Fourierin omana aikana tällaiset puheet lie-
nevät herättäneet pelkkää huvittuneisuutta, mut-
ta tänä päivänä ne on jo viisainta ottaa tosissaan.
Fourier itse ennustaa, että aineellisen luonnon
mielivaltainen käsittely tulee kostautumaan tu-
leville sukupolville elinedellytysten heikkenemi-
senä. Huononnus ei ole vain aineellista, vaan
myös henkistä. Luonnon laadun heikkeneminen
myrkyttää vähitellen myös henkistä elämää. Lo-
pulta »pahan kulkutauti pilaa kokonaisen maail-
man». Silloin toteutuu Horatiuksen mietelmä: Si
furca naturam expellas, tamen usque recurret.
»Jos luonnon ajaa ulos ovesta, se tulee takaisin
ikkunasta» (Fourier mt. 113). Tänä päivänä tuo
ajatus tuntuu ajankohtaisemmalta kuin koskaan.

LÄHTEET

- Aschehoug, T.H.: *Yhteiskuntataloustieteen historia*, Helsinki 1925.
Barthes, R.: *Sade, Fourier, Loyola*. Paris 1971.
Bebel, A.: *Charles Fourier, sein leben und seine Theorien*. Stuttgart 1890.
Bloch, E.: *Utopisk funktion i materialismen*. D. Dorster — E. Bloch, topi och materialism. En introduktion till Ernst Blochs filosofi. Kungälv 1981.
Elias, N.: *The History of Manners. The Civilizing Process, vol. 1*. New York 1978.
Fourier, C.: *Le Socialisme sociétaire. Extraits des oeuvres complètes*. Paris 1903.
Fourier, C.: *Le Nouveau Monde amoureux*. Paris 1967.
Fourier, C.: *Design for utopia*. New York 1971.
Fourier, C.: *Slaget om de små pastejerna. Skrifter i urval*. Stockholm 1983.
Heller, A.: *En bekännelse till filosofin*. Malmö 1983.
Helm, M.: *Inledning, I C. Fourier, Slaget om de små pastejerna. Skrifter i urval*. Stockholm 1983.
Ilmonen, K.: *Tarpeiden järjestelmä ja järjestelmän tarpeet. Tutkielma sivilisaation ja tarpeiden vuorovaikutuksesta*. Helsinki 1985.
Kasvio, A. — Kaukonen, E.: *Working life in transition Proceedings of a Finnish-Soviet Seminar*. Tampereen Yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimuksia. Sarja A 8. Tampere 1985.
Kropotkin, P.: *Akvar, fabriker och verkstäder i morgondagens samhälle*. Helsingborg 1980.
Manuel, F.E. — Manuel, F.P.: *Utopian thought in the Western World*. Oxford 1979.
Kyntäjä, T. (toim.): *Talouden kahtiajako. Mykät pakot ja vapauden visiot*. Tutkijaliiton julkaisusarja 37. Helsinki 1985.
Marcuse, H.: *Eros och civilisation*. Halmstad 1968.
Marx, K.: *Kapitalet 3*. Göthen 1973.
Marx, K. — Engels, F.: *Kommunistisen puolueen manifesti*. Valitut teokset 1. Moskova, ei painovuotta.
de Monthoux P.G.: *Läran om företaget. Från Quesnay till Keynes*. Angered 1983.
Schanz, H.-J.: *Traek of behovproblematikkens idehistorie med saerligt henblik på Marx och Engels*. Århus 1981.
Sennett, R.: *Authority*. New York 1981.

VIITTEET

¹ Elias käyttää myöhemmin sivilisaation käsitettä samassa hengessä kuin Fourier (Elias 1978, 1—9).

² Fourier määritteli »attraktiovoiman» luonnolliseksi vietiksi, joka edeltää refleksiokykyä ja on pysyvä huolimatta järjen, velvollisuuden jne. vastustuksesta (Helm mt. 15).

³ Pääoma koostuu kolmenlaisista osakkeista, ulkopuolisten omistamista osakkeista (bancaire), falansterin maaomaisuuteen sidotuista osakkeista (fancier) ja falangin työläisten omistamista osakkeista (ouvrier) (Fourier 1903, 116).

⁴ Fourier esittää kahdeksan historiallista vaihetta: 1) Eden, 2) »villi tila», 3) patriarkaatti, 4) barbaria, 5) sivilisaatio, 6) garantismi, 7) sosiantismi ja 8) harmonia. Kukin näistä epookeista on jaettavissa edelleen neljään vaiheeseen. Sivilisaatio oli Fourierin mukaan siirtymässä hänen aikanaan neljänteen jaksoonsa. Sille oli ominaista talouden monopolisoituminen (Fourier 1983, 228).